

Список використаних джерел

1. Ніколайчук М.В. Ідентифікація ризиків підприємства / М.В. Ніколайчук, О.О. Терещенко – Матеріали наукової конференції [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/nikolaychuk-mv-den-prof-tereschenko-oo-identifikatsiya-rizikiv-pidpriemstva/>
2. Старинская А. Ставка на карту рисков / А. Старинская // «СТРАТЕГИИ». – 2007. – №6.

3. Risk Management: предотвращение проблем vs. ведение регистра рисков [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://habrahabr.ru/post/128370/>

4. Грекул В.И. Управление внедрением информационных систем / В.И. Грекул, Н.Л. Коровкина, Г.Н. Денищенко – [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.intuit.ru/department/itmngt/isiman/7/3.html>

УДК 332:324.2

О.В. ВЕЛИЧКО,

к.е.н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стратегічні пріоритети ефективного використання земельного потенціалу сільськогосподарських підприємств

У статті розглянуто екологічні проблеми землекористування, чинники погіршення екологічного стану земельних ресурсів регіону та обґрунтовано стратегічні заходи щодо підвищення рівня ефективного використання земельного потенціалу на сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: земля, потенціал, земельні ресурси, ефективність, сільськогосподарські підприємства.

В статье рассмотрены экологические проблемы землепользования, факторы ухудшения экологического состояния земельных ресурсов региона и обоснованы стратегические принципы относительно повышения уровня эффективного использования земельного потенциала на сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: земля, потенциал, земельные ресурсы, эффективность, сельскохозяйственные предприятия.

In the article the ecological problems of land-tenure, factors of worsening of the ecological state of the landed resources of region and grounded strategic principles, are considered in relation to the increase of level of the effective use of the landed potential in agricultural enterprises.

Keywords: earth, potential, landed resources, efficiency, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування ринкової економіки в Україні особливої актуальності набувають питання підвищення ефективності використання і відтворення земельного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Кардинальні зміни земельних відносин, які склалися за час проведення земельної реформи в нашій країні, визначили новий характер і зміст соціально-економічних проблем землекористування: утворення нової земельної власності, її поділ і збільшення, передача прав на

земельні ділянки (паї) землекористувачам, передача земель в оренду, впорядкування земельної власності з ліквідацією недоліків, охорона земель і раціональне землекористування. Виникла потреба максимального задоволення економічних інтересів землевласників і землекористувачів, найбільш повного й ефективного використання виробничого потенціалу господарств і закріплених за ними земель при суворому дотриманні особливих режимів і умов використання земельних ресурсів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Визначальна роль створення умов економічного регулювання земельних відносин зумовлена ефективністю використання та відтворення останніх. На сьогодні цими питаннями займаються такі вчені, як А.М. Третяк, В.М. Трегубчук, П.Т. Саблук, М.Г. Ступень, В.Я. Месель-Веселяк, Г.Д. Гуцуляк, Д.І. Добряк, І.Р. Михасюк, Є.Й. Майовець, М.М. Федоров, та багато інших. Головна проблематика досліджень вчених зводиться до вдосконалення методичних положень підвищення ефективності використання земельного потенціалу України. Однак, високо оцінюючи надбання вітчизняних та зарубіжних вчених, звертаємо увагу на те, що ефективність використання земельного потенціалу сільськогосподарського призначення потребує подальшого поглибленого вивчення і вдосконалення.

Метою статті є вивчення сучасного стану земельних ресурсів у сфері соціально-економічних перетворень та розробка пропозицій щодо підвищення рівня ефективного використання земельного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах регіону.

Виклад основного матеріалу. Проблема ефективності використання земельних ресурсів в Україні дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру. Особливо це стосується таких аспектів, як технологічний, економічний, соціальний та екологічний. На сьогодні рівень використання земель в Україні настільки критичний,

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

що подальша деградація потенціалу земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки.

Основними землевласниками і землекористувачами є сільськогосподарські підприємства та громадяни, яким надано у власність і користування 36,5 млн. га сільськогосподарських угідь, і в тому числі 30,9 млн. га ріллі, що відповідно становить 87,8 і 95,2% загальної площі цих угідь (табл. 1).

Земельна площа в користуванні сільськогосподарських підприємств становить 20,5 млн. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 19,2 млн. га ріллі, що відповідно становить 56,4 і 62,2% земель сільськогосподарських підприємств і громадян. Із числа сільськогосподарських підприємств основними землевласниками і землекористувачами є недержавні сільськогосподарські підприємства, які використовують 19,7 млн. га землі сільськогосподарських угідь, або 95% земель аграрних підприємств. Частка сільськогосподарських угідь у користуванні державних сільськогосподарських підприємств становить всього 5%. В Україні спостерігається чітка тенденція до укрупнення господарств з метою підвищення ефективності виробництва, кращого використання техніки, засобів і предметів праці, трудових ресурсів і інших складових виробництва.

Рівень сільськогосподарського виробництва значною мірою зумовлюється якісним складом земель. Проте на ефективність використання землі впливають багато факторів, зокрема рівень розвитку продуктивних сил, ступінь розораності землі, структура посівних площ, частка меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь.

Однак, незважаючи на те, що в результаті створених можливостей за рахунок оренди земель у розмірах, необхідних для організації сільськогосподарських підприємств будь-яких форм господарювання на засадах спеціалізації, концентрації, вертикальної і горизонтальної інтеграції виробництва і переробки продукції, застосування інноваційних технологій для здійснення прибуткової діяльності не відбулося. Про це свідчать дані групування сільськогосподарських підприємств Київської області за обсягом прибутку (табл. 2).

Із підвищенням виробництва товарної продукції зростає прибуток аграрних підприємств та рівень рентабельності, а отже і ефективність виробничо-господарської діяльності

сільськогосподарських підприємств на основі раціонального землекористування. З наведених у табл. 2 даних видно, що господарська діяльність сільськогосподарських підприємств будь-яких організаційно-правових форм здійснювалася на орендованих засобах, ефективність виробництва виявилася занадто низькою і недостатньою для здійснення відтворювального процесу за рахунок власних коштів.

Варто зазначити, що господарства I групи є збитковими (-99 тис. грн.), де середня площа господарства становить 1330 га. Найбільш прибутковими виявилися господарства V групи, тут прибуток сягнув 879 тис. грн. на 100 га сільськогосподарських угідь. Нерентабельними виявилися також господарства I групи, а ось у V групі рівень рентабельності сягнув 78,1%.

Підвищення ефективності використання земельного потенціалу є однією з найважливіших народногосподарських проблем, успішне розв'язання якої сприятиме ефективному функціонуванню аграрних підприємств. Проте варто зауважити, що деградація ґрунтів є ознакою низької продуктивності. Причинами вказаних негараздів є незакінченість земельної реформи, зневажання технологіями їх раціонального використання, відсутність дієвих національної, галузевих і регіональних програм з охорони земель та ефективних екологічних важелів у землекористуванні, недосконалість нормативно-правової бази та зниження рівня керованості в землекористуванні. Але основною проблемою є низька ефективність виробництва, а деградація ґрунтів є її наслідком (вторинним питанням).

Зміна процесів у сільськогосподарському землекористуванні визначає рівень антропогенного впливу на навколишнє середовище, і зокрема на агроландшафти. Негативні зміни призводять до втрати корисних властивостей агроландшафтів. Так, інтенсивне використання сільськогосподарських земель призводить до деградації земель внаслідок дії природних і антропогенних чинників. Тому для використання сільськогосподарських земель важливими є раціональна (оптимальна) структура агроландшафтів, їх просторовий розвиток, що передбачає територіальну організацію сільськогосподарських угідь, виробництво економічно

Таблиця 1. Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських угідь за землевласниками і землекористувачами (на початок 2012 року), тис. га

Показник	Загальна земельна площа сільськогосподарських земель	Сільськогосподарські угіддя	В тому числі		
			рілля	сіножаті	пасовища
Сільськогосподарські підприємства і громадяни	36739,4	36483,3	30980,9	1600,8	2952,6
Сільськогосподарські підприємства	20731,6	20499,3	19203,6	393	695,5
з них:					
державні	1055,0	1010,3	837,2	32,9	105,0
недержавні	19676,6	19489	18366,4	360,1	590,5
Громадяни	16007,8	15984	11777,3	1207,8	2257,1
Користувачі інших категорій	6037,5	5074,3	1517,6	810,7	2521,9
Всього земель	42776,9	41557,6	32498,5	2411,5	5474,5

Розраховано автором за даними звітності Державної служби статистики України [1].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств Київської області за обсягом прибутку, 2011 рік

Показники	Групи господарств за обсягом прибутку на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.					Всього по області
	до 0 I	0,1–50 II	50,1–125 III	125,1–200 IV	понад 200 V	
Кількість господарств у групі	134	131	103	63	92	523
Середня площа по групі	1330	1557	1717	2146	2744	1810
Вироблено на 100 га ріллі, ц:						
зерна	1912	2662	2880	3256	5199	3357
соняшнику	139	185	293	205	206	206
цукрових буряків	1694	571	965	1858	2897	1685
Вироблено на 100 га с.-г. угідь, ц:						
приросту ВРХ	19,7	9,0	8,0	12,1	15,9	13,1
приросту свиней	73,0	19,0	13,1	15,5	114,3	53,0
молока	353,5	165,5	161,5	198,8	202,7	214,8
Виробництво на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.:						
валова продукція	742	1198	578	683	1598	1030
у т.ч. рослинництва	408	411	507	596	952	599
товарна продукція	612	420	483	626	2005	920
у т.ч. рослинництва	408	411	507	596	952	599
прибуток, збиток (-)	-99	22	80	162	879	259
у т.ч. рослинництва	-38	27	82	157	388	140
Рівень рентабельності, %	-13,9	5,6	19,8	34,8	78,1	39,1
у т.ч. рослинництва	-11,8	9,3	24,5	41,2	68,8	35,9

Розраховано автором за даними звітності сільськогосподарських підприємств Київської області за 2011 рік [2].

* Сільськогосподарські підприємства, що ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі.

доцільної кількості продукції, збереження екологічної рівноваги всіх природних чинників [3–5].

Раціональне використання землі в сільському господарстві має передбачати: визначення оптимальної структури фонду сільськогосподарських угідь і структури посівних площ, оптимального співвідношення інтенсивно й екстенсивно використовуваних угідь, забезпечення високої економічної ефективності сільськогосподарського виробництва тощо. Для реального втілення в життя концепції раціонального землекористування повинна бути створена відповідна сукупність організаційних, правових, соціальних і економічних чинників, які б забезпечували ефективне функціонування суб'єктів земельно-правових відносин у конкретних природних умовах рівноважного і сталого еколого-ландшафтного середовища [6]. У забезпеченні раціонального використання земель, крім державного управління, суттєву роль відіграє внутрігосподарське управління, що здійснюється конкретними суб'єктами права на землю – власниками земельних ділянок і землекористувачами, у зв'язку з чим внутрігосподарське управління процесами землекористування є невід'ємною ланкою загальної системи управління природокористуванням.

У раціональному землекористуванні важливе значення має збереження гумусу, який стимулює розвиток рослин і мікроорганізмів, що беруть участь у перетворенні мінеральних і органічних речовин у ґрунтах. При нинішній паропропапній системі землеробства, недостатньому внесенні органічних добрив і відносно низькій питомій вазі багаторічних трав у структурі посівних площ створюються умови для швидкої мінералізації рослинних решток у ґрунтах, слабкої їх

гуміфікації, що супроводжується зниженням загальних запасів гумусу, виникає загроза деградації ґрунтів – погіршення фізичних властивостей, зниження природної родючості й ефективності використання мінеральних добрив.

Основні причини зниження агрономічних властивостей ґрунту – це насамперед багаторазовий обробіток його різними знаряддями за допомогою потужних і важких колісних тракторів і комбайнів; водна та вітрова ерозія (цей процес різко зростає внаслідок низької культури землеробства, застарілих методів обробітку ґрунту тощо); споживацьке ставлення до землі, намагання якнайбільше від неї взяти і якнайменше їй повернути, що призводить до виснаження гумусу; перехід на індустріальні та інтенсивні технології, тобто застосування високих доз мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, яке супроводжується забрудненням ґрунту баластними речовинами (хлоридами, сульфатами), накопиченням отрутохімікатів у ґрунтах і підґрунтовних водах. Ґрунти забруднюються відпрацьованими газами тракторів, комбайнів, автомобілів, мастилами та пальним, які витікають з них під час роботи на полях, а також техногенними викидами промислових підприємств – сульфатами, оксидами азоту, важкими металами, радіонуклідами. Безповоротної шкоди завдає ґрунтам відведення сільськогосподарських земель, особливо ріллі, під будівництво фабрик, заводів, електростанцій, відкритих гірничих розробок, доріг та міст, військових полігонів тощо [7].

У практиці використання земельних ресурсів України стали випадки недбайливого ставлення до землі, різкого зниження родючості ґрунту внаслідок порушення технологій вирощування сільськогосподарських культур, недотримання

сівозмін і насичення посівів ріпаку, соняшнику тощо. Це стосується всіх організаційно-правових форм аграрного господарювання – від невеликих фермерських господарств до великих холдингів, в яких зосереджені десятки, а то й тисячі гектарів орендованих сільськогосподарських угідь.

Для підвищення урожайності сільськогосподарських культур передовсім потрібно в достатній кількості вносити добрива. Потрібно визначити, що в останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості внесених мінеральних добрив, яке у 2011 році зросло втричі порівняно з даними 2000 року. В Київській області простежується позитивна тенденція з 2000 року щодо внесення сільськогосподарськими підприємствами мінеральних добрив з розрахунку на 1 гектар посівної площі. Так, у 2011 році було внесено у 3,5 раза більше добрив під всі посіви, ніж у 2000 році (відповідно 78 і 22 кг поживної речовини) [8].

Удобрена площа під урожай у 2011 році стала більшою на 447 тис. га порівняно з 2000 роком і становила 662,3 тис. га. Проте варто відмітити, що внесення органічних добрив зменшилося з 2441,9 тис. т у 2000 році до 1319 тис. т у 2011 році. Сільські товаровиробники у кризових умовах господарювання через недостатність коштів змушені значно скорочувати обсяги багатьох механізованих робіт, зокрема по внесенню органічних добрив, застосуванню хімічних засобів захисту рослин тощо. Внесення азотних добрив у 2011 році збільшилося на 268,4 тис. ц, ніж у 2000 році, фосфорних – збільшилося на 82,3 тис. ц, калійних – на 96,3 тис. ц.

Таким чином, регулювати родючість можна з допомогою більш досконалої обробки ґрунту, яка сприяє скороченню темпів мінералізації гумусу. Наприклад, зменшення глибини розпушування і частоти обробки ґрунту спричинює сповільнення темпів мінералізації гумусу, тому потреба в органічних добривах зменшується при цьому на 25%.

Висновки

Підвищення ефективності використання земельного потенціалу передбачає такі заходи: підвищення врожайності всіх культур за рахунок використання ґрунтових організмів для створення структурних, високородючих і одночасно стійких до ерозії ґрунтів; корінне поліпшення ґрунтів у всіх зонах вирощування сільськогосподарських культур; збереження фонду продуктивних сільськогосподарських угідь і повне від-

новлення земель, ушкоджених при добуванні корисних копалин; компенсація втрат продуктивних угідь шляхом введення високопродуктивних сівозмін; проведення комплексу ґрунтозахисних заходів (організаційно-господарські, агротехнічні, гідротехнічні, агро меліоративні; звільнення сільськогосподарських угідь від залишків і відходів виробничої діяльності гірничодобувних підприємств; рекультивация земель; удосконалення механізму відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земель для несільськогосподарських потреб тощо; боротьба зі шкідниками сільськогосподарських рослин та їх хворобами.

Ці та багато інших заходів щодо підвищення ефективності використання землі можуть бути ефективно впроваджені за умови врахування регіональних особливостей сільськогосподарського виробництва, економічних і правових умов господарювання. Реалізація зазначених заходів є основою успішного розвитку сільськогосподарських підприємств, підвищення добробуту народу і зміцнення економіки країни.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2010 р. за ред. О.Г. Осауленка. Державна служба статистики України. – К.: «Консультант», 2011. – С. 559.
2. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Київської області за 2011 р. Форма №50-сг (річна). Державна служба статистики України.
3. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов (довідка) / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 4–18.
4. Богіра М.С. Землепорядкування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект: монографія / М.С. Богіра. – Львів: Новий світ–2000, 2008. – 225 с.
5. Рябоконт В.П. Використання земельних ресурсів господарств населення в кооперативних умовах / В.П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 82–87.
6. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання / А.М. Третяк, Д.І. Бабміндра. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2003. – 143 с.
7. Нечипоренко О.М. Соціально-економічні засади використання земель в сільському господарстві / О.М. Нечипоренко // Науковий Вісник НУБіП України. – 2009. – №1. – С. 239–244.
8. Київська область у 2011 р.: [стат. щорічник]. – К.: Головне управління статистики у Київській області, 2012. – С. 520.